

А. В. Семянькевіч

АКАЗІЯНАЛЬНАЕ СЛОВАЎТВАРЭННЕ ЯК МЕХАНІЗМ ЛІНГВАКРЭАТЫЎНАСЦІ ПАЭТЫЧНАГА ДЫСКУРСУ

Аўтарская словатворчасць дастаткова рознабакова даследавана ў беларускім мовазнаўстве. Аналіз гісторыі вывучэння індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў, зафіксаваных ў мове беларускай мастацкай літаратуры, прадстаўлены ў работах М.Р. Прыгодзіча, А.В. Солахава, А.Я. Мантур. Разам з тым, спецыяльных даследаванняў, прысвечаных словатворчасці аднаго аўтара, у беларусістыцы не так і шмат. Такія работы, на нашу думку, дадуць магчымасць выявіць не толькі асаблівасці аўтарскага ідыястылю, але і пэўныя моўныя заканамернасці. З развіццём навуковых ведаў пра прыроду словатворчасці аўтарскі неалагізм перастае разглядацца сам па сабе, як нейкае “выпадковае”, “аднаразовае” слова, а ўспрымаецца як маркер агульных тэндэнцый у дынаміцы развіцця словаўтваральнай і лексічнай сістэмы мовы.

Багатай на рэалізацыю паэтычнай лінгвакрэатыўнасці з’яўляецца мова Рыгора Барадуліна, што адзначана многімі даследчыкамі беларускай неалогіі. Даследаванне прысвечана аналізу фрагмента створанай паэтам лексікі, аб’яднанай агульнай дэрывацыйна-граматычнай прыметай – тоеснасцю словаўтваральнага тыпу (V→N). Матэрыялам паслужыў паэтычны зборнік Р. Барадуліна “Ксты”.

Прааналізаваны аддзяслёўныя назвы асоб з суфіксальным элементам *ц-* (*-ц-, -ец-, -нец-, -анец-*). У паэтычных тэкстах зборніка выяўлена 24 такія адзінкі: *даўца, ненажэраца, спагадца, зняверца, выратоўца, шаноўца, жыццезагубца, збаўца, братапрадаўца, адданец, дазорца, выгнанец, збаўца, мярэц, ратоўца, прыгнанец, спагадца, госць-нехаджанец, блуканец, заступца, вынішчанец, пакутацёрца, сявец, духатворца*. У “Беларускай граматыцы” (1985) словаўтваральныя тыпы з названымі суфіксамі кваліфікуюцца як малапрадуктыўныя і непрадуктыўныя (*-ц-*). У мове Рыгора Барадуліна падобныя субстантывы адзначаюцца высокай рэгулярнасцю і прадуктыўнасцю, утвараюцца ад дзеясловаў як незакончанага, так і закончанага трывання. Адзначаны і вытворныя з гэтымі суфіксамі ад іменных асноў (*самаўладца, падарожца, аднаклапатлівец, нецярпліўца*). Можна сцвярджаць, што аўтар свядома актыўна рэалізуе гэту словаўтваральную мадэль з пэўнымі мэтамі. Уяўляецца, што асноўнай функцыяй такіх субстантываў (акрамя функцыі вершаскладання) у мове Р. Барадуліна з’яўляецца адлюстраванне тэндэнцыі да нацыяналізацыі ў беларускім словаўтварэнні, якую падкрэсліваюць аўтары акадэмічнай манаграфіі “Супастаўляльнае апісанне рускай і беларускай моў. Словаўтварэнне”. Тэндэнцыя да нацыяналізацыі ў словаўтварэнні праяўляецца ў канкурэнцыі сінанімічных словаўтва-

ральных тыпаў і нарматыўнай пераацэнцы матываваных лексічных адзінак, актывізацыі пэўных словаўтваральных фармантаў, вяртанні з перыферыі ўстарэлых слоў, актыўнай словатворчасці. Аўтары манаграфіі адзначаюць, што названы вышэй словаўтваральны тып актывізаваўся ў сучаснай беларускай мове (*выключэнец, запрашэнец, адпачыванец*). Такім чынам, тое, што з’яўляецца для лексікі аказіянальным, можа быць зусім не аказіянальным для сістэмы словаўтварэння.

Утвораныя Р. Барадулiным назоўнікі адлюстроўваюць, з аднаго боку, народную моўную стыхію, а з другога, з’яўляюцца прагматычным маркерам высокага стылю, напрыклад: *Але з жывых / Ніхто ўцячы ад болю, / Як ад Даўца жыцця, / Яшчэ не змог.* (с. 198); *Не ўсыціць чэрава ненажэрца. / Вачэй не засціць зайздросным совам. / Не срэбра шчырае, шчырае слова – / Галоўны скарб наш у свеце часовым* (с. 64); *Нячыстыя думкі і цела / Рыхтуюць цямніцу душы. / Зняверцу распуста ўсыцела – / І горне, і шэпча: грашы!* (с. 57); *Ён ступаў на маладой зямлі, / Выратаўца, босаю нагою* (с. 70); *Шаноўцы марных ідалаў. / Яны/ Шануюць больш сябе / Ды свой дастатак* (с. 105); *Каб выбіраць / Людской галдзе было б / Спаміж жыццезагубцам і Месіяй. / Каб небасхіл хмурыніў жалем лоб, / Каб даравання ўсе вякі прасілі* (с. 135); *Братапрадаўцы казляня зарэзалі / І ў кроў хітон Язэпаў занурылі. / Палілі слёзы / Бацьку шчокі чэзлыя. / І вера прымярала смутку крылле* (с. 140); *З-над куста / З цяньку бярэ біклагу, / Квасу ўкоптур налівае Богу, / Падарожцу дзякуе за ўвагу / І вядзе й паказвае дарогу* (с. 167); *У любасць да бліжніх / У моцныя латы / Ададанцаў сваіх апрані. / Малітваю шчырай жывуць уніяты, / Бароняць свае карані* (с. 183); *Выгнанцамі ўніяцкія крыжы / У высях паўтарыліся раскрыла* (с. 187); *А мы парушынку варушым, нявечым, / Каб Збаўцу яшчэ непамысней было, / Каб пра сябе нагадаць хоць нечым, / Перш чым глыне нас немае тло* (с. 198); *І жывому жадаць, і мярцу / Боскае мілаты і спакою* (с. 202); *Ратоўца й вартаўнік душы / Сваёй / На цёмнай той мяжы, / Дзе звада / Вадзіцца са здрадаю, / Не веру я віжу й вужу, / То каменем, / То пухам падаю / І ўсё над прорваю кружу* (с. 242); *У ічасця цярпення хапае, / А нам яго нестася. / І нецярпліўцам доля благая / Прапануе ічасліва / Абдымкі свае* (с. 318); ... *абранніка даўно / Зачакалася паненка Доля, / Хмялячы цярплівае віно, / Дні блуканца кволячы ў прыполе* (с. 392); *Душы, што боль упадабае, / Захочацца загаварыць / Як на духу / З другой пакутацерпцай, / Зноў боль адчуць, / Нібы спярша...* (с. 407).

Як бачна з прыкладаў, паэт актыўна ствараў назоўнікі з агульным словаўтваральным значэннем ‘той, хто робіць нешта’, выкарыстоўваючы суфіксальныя дэрыватары *-ц-* (*-ц-, -ец-, -нец-, -анец-*) у рэчышчы агульнай тэндэнцыі павышэння прадуктыўнасці гэтага тыпу. Пры гэтым аўтарскія вытворныя выконваюць не толькі намінацыйную функцыю, але і стылістычную, а таксама прагматычную.